

АНТОНІМЫ ЯК СРОДАК МАСТАЦКАЙ ВЫРАЗНАСЦІ Ў ПАЭЗІІ РАІСЫ БАРАВІКОВАЙ

Творы Раісы Баравіковай вызначаюцца асаблівым лірызмам, высокай эмацыянальнасцю, раскрываюць вытанчаны і адначасова супярэчлівы душэўны свет гераіні, яе мары і хваляванні, спадзяванні і сумненні.

Ствараючы паэтычныя вобразы, аўтар па-майстэрску выкарыстоўвае шэраг сродкаў мастацкай выразнасці, сярод якіх пэўнае месца займаюць і антонімы. Па сваёй марфалагічнай прыналежнасці, структуры, стылістычных функцыях яны даволі разнастайныя.

У прааналізаваных творах пераважную большасць складаюць лексічныя, ці рознакаранёвыя, антонімы. Напрыклад: Ды гуд пчаліны, спеў і расцвітанне, – усё не раз паўторыцца ізноў, а ты, хто даў *сустрэчу* і *расстанне*, гаворыш: не вяртаецца любоў... [1, с. 93]; Балотца, гай і журавель над гаем, – чутно, як трызніць казкаю зіма... І мы яе *вясёлаю* ствараем, а *сумная* народзіцца сама [1, с. 142]; Я думаць пачынала, што турма – ўсе дні

мае, адкуль ужо не выйсі. . . *Святых і грэшных* ганіла дарма, твая душа мне падказала выйсце [1, с. 166]; Уласнае мы цешым пачуццё. Не знаём, ён якіх быў поўны знакаў, з чаго *смяяўся* і над чым ён *плакаў*. . . Ёсць твор! У ім усё яго жыццё [6, с. 48]; Ёсяго даўжэй – з абложнай скрухі восень, ёсяго цяжэй – згінацца пад гарбом надзей, чакання ці расчаравання. . . То *уніз*, то *ўгору* хваля пачуцця – і гэта ёсць пачатак шчыравання душы ў будзённым рэчышчы быцця [1, с. 141]; Трэба куточак маленькі – не пута, з радасцю трэба, дзе ў лішніх трывога. . . Зараз сустрэць бы таго баламута, што даць мог *усё*, ды не даў мне *нічога* [1, с. 102] і інш. У дадзеных прыкладах кампанентамі антанімічных радоў выступаюць такія часціны мовы, як назоўнікі (*сустрэча* – *расстанне*), прыметнікі, у тым ліку і субстантываваныя (*вясёлы* – *сумны*, *святлыя* -- *грэшныя*), дзеясловы (*смяяцца* -- *плакаць*), прыслоўі (*уніз* – *ўгору*), займеннікі (*усё* – *нічога*).

Менш пашыранымі з’яўляюцца граматычныя (аднакаранёвыя) антонімы: Прад сабой пазіраю здзіўлена, дзе *няшчасце* і *шчасце* – ў раскос! А з-пад ног выбягае зялёны, як няўлоўная доля, пакос [2, с. 64]; І нідзе, ні ў якіх сферах, – і *зямных*, і *незямных*, як рака размыты бераг, не пачуеш слоў маіх [4, с. 35]; Начным дажджом асфальт наўкол амыты. Скрэзьяк свідруе дворык прахадны. *Свядомыя* пайшлі ізноў на мітынг, а ў *несвядомых* сёння – выхадны [6, с. 54]; Ні *славай*, ні *бясслаўем* не дарыў, спякотных руж улетку не прыносіў, пакінуў у акне святло зары, якою пахваліцца магла восень [1, с. 10]; Спыніцеся! Бо зло ў намерах. Ваш едкі смех гучыць дарма. . . Тады душа жыве ў *зняверы*, калі ёй *веры* ўжо няма [1, с. 104]. Як відаць з прыведзеных прыкладаў, у антанімічных радах *шчасце* – *няшчасце*, *зямны* – *незямны*, *свядомыя* – *несвядомыя* другі кампанент набывае супрацьлеглае значэнне пры дапамозе прэфікса не-, у антанімічным радзе *слава* – *бясслаўе* – пры дапамозе прэфікса бяс- і суфкса -й-, а ў радзе *вера* – *знявер* – пры дапамозе прэфіксаў з- і ня-.

Антонімы ў паэзіі Раісы Баравіковай з’яўляюцца цікавым матэрыялам пры стварэнні такіх стылістычных фігур, як антытэза, амфітэза, фігуры чаргавання, нейтралізацыі, пераўтварэння, супярэчнасці (неадпаведнасці).

Антытэза, у якой найбольш ярка праяўляецца прырода антонімаў, падкрэслівае максімальную розніцу, кантраст процілегласцей. Напрыклад: Ужо сабрана ў клункі ўсё, што ёсць, да сцен бацькоўскіх не прывыклі дзеці, дзе маці пахавала *малодосць*, мо *старасць* больш утульныя асвецяць? [1, с. 76]; Прыдумаць можна хоць якую з’яву, ды па-зямному разважае век: так доўга з *мары* мы рабілі *яву*, што дзе-нідзе згубіўся чалавек [1, с. 117]; Дзеля чаго? Спрадвечная пакута. Чакаем ночы, каб не спаць да дня. Адзін гаворыць – *мёд*, другі – *атрута*, І кожны выпіць хоча ўсё да дна [1, с. 54]; Разумнікі. . . Што ж, розум немалы. Гадаюць, дзе асот, дзе лаўр, дзе блёкат? Каму *ялею*, а каму *смалы*. . . Пакуль разважаць – шанц ужо далёка! [6, с. 71]; Яна паспела добра ўладкавацца! Аж стогне Кракаў, кажуць, ад уцех. А ён што блазен. . . Знойдзецца дзівак! Сарве *карону* і. . . падасць *каўпак*! [6, с. 185]. Антытэза прадстаўлена тут як моўнымі (*малодосць* – *старасць*, *мара* – *ява*), так і

кантэкстуальнымі (*мёд – атрута, ялей – смала, карона – каўпак*) антонімамі. Менавіта кантэкстуальныя антонімы з’яўляюцца сапраўднай аўтарскай знаходкай. Зафіксаваны прыклады і разгорнутай антытэзы: *Усцяж дарогі чорныя крыжы, усцяж дарогі белыя рамонкі*. Пунсовыя адценні на шашы, то ціхі шэпт, то водгукі гамонкі [5, с. 9]; Там над люстэркамі калюг чаромхі белаі голле гнецца... Там *непрыцель* мой *смяецца*, і часта горка *плача друг* [4, с. 17]; У свет зірнуць – не ў дворык з-за фіранкі. Я хутка запішуся ў гумарысты: *раней – бадзягі, рыцары, каханкі, пазней – балбатуны і кар’ерысты* [6, с. 83].

У амфігэзе, або стылістычнай фігуры злучэння, кампаненты антанімічных радоў не супрацьпастаўляюцца, а складваюцца ў адно цэлае. Напрыклад: Ад калыханкі да радка – бы ў поле матчына дарога, дзе каля кожнага грудка *спакой* матулін і *трывога*... [1, с. 97]; Захопіць пераплецены віток, пакінуты канькамі віртуоза, да ночы не ўгамоніцца каток – *узлёты і падзенні, смех і слёзы*... [1, с. 31]; Ад студні мама йдзе няспешна, свет для яе *святлы і грэшыны* сышоўся на акенцах хат, дзе не рыпяць бадзёра ганкі, дзе ўнукам не майструе санкі маўклівы дзед, а круціць вус... [1, с. 131]; Гляджу на ўсё вачамі маладымі, і *гнеўнымі*, і *добрымі ўдвая*... Каханне і *прынізіць*, і... *узніме*, пакуль у ім жыве душа мая [1, с. 111]; Вунь сцяжына і водар грыбніцы, вунь прагал, дзе бруснічнік расце, дам напіцца з рукі, бы з крыніцы, і *шчасліваму*, і *сіраце* [4, с. 38]; А ты, лісток, зусім як сэрца... Зялёненькі ды малады, і *днём*, і *ноччу* над азерцам дрыжыш, нібыта ў халады [4, с. 78] і інш. Як відаць з вышэйпрыведзеных прыкладаў, антанімічныя рады адпавядаюць словам “усё”, “усякі”, “кожны”, “усе”, “заўсёды”.

Стылістычная фігура чаргавання (умоўна адпавядае формулам “то х, то у”, “ці х, ці у”, “х, у”) адлюстроўвае паслядоўную змену якасцей, з’яў, прыкмет і г. д.: Хтось пад гару ідзе, дзе зоркі, кагосьці з той жа самай горкі, бы зліжа, змые часу вал... Жыццё – то *ўзвышша*, то *павал* [1, с. 123]; Не кожны мае ўладу, як каліф, не кожны грошы гэтаксама мае, ды кожны носіць пры сабе свой міф, спярша *стварае*, потым *разбурае* [1, с. 75]; Ой ды за акенцам ні бур’ян, ні ружа, за маім акенцам узнялася сцюжа... Сцюжа узнялася, сцелецца вятрыскам, то *сіціць* *здалёку*, то *смяецца* *зблізку* [1, с. 161]; Ці *сябра*, *мілы на гады*, ці *вораг*, *памяццю закліты*, ляцець... ляцець няма куды, акром *шчаслівага* – дахаты! [2, с. 13] і інш. Апошнія прыклады (*сіціць* *здалёку* – *смяецца* *зблізку*; *сябра*, *мілы на гады* – *вораг*, *памяццю закліты*) праілюстраваны разгорнутай фігурай чаргавання.

Для нейтралізацыі, адмаўлення супрацьлеглых паняццяў аўтар выкарыстоўвае стылістычную фігуру нейтралізацыі, або дыятэзу: Ужо ні *соладка*, ні *горка*, ні *шкадавання*, ні *нуды*, як у дзяўчынкі, што з пагорка ляціць, не знаючы куды... [6, с. 91]; Ніяк, ні *зблізу*, ні *здаля*, Ваш голас больш я не ўспрымаю і позіркам не абдымаю, і не плыве з-пад ног зямля [3, с. 56]. Дадзеныя прыклады адпавядаюць формуле “ні х, ні у”.

Стылістычная фігура пераўтварэння паказвае пераход адной супрацьлегласці ў іншую. Зафіксаваны два прыклады: Усё бліжэй стаю да

рыскі, якая вынік падвядзе, і хтось *далёкі* стане *блізкім*, маўляў, быў другам у бядзе [4, с. 80]; Да тых начэй цяпер прыкута дасюль нязнаным пачуццём, ён быў тады маёй *пакутай*, ён стаў *шчаслівым забыццём* [1, с. 15]. Першы рад (*далёкі – блізкі*) утвораны субстантываванымі прыметнікамі, другі (*пакута – шчаслівае забыццё*) – кантэкстуальнымі антонімамі.

Цікавай, на нашу думку, з’яўляецца стылістычная фігура супярэчнасці, сэнс якой заключаецца ў падкрэсленым выражэнні неадпаведнасці, супярэчлівай сутнасці душы чалавека: Як часта ў свеце, бы ў бязладнай хаце, перад якою госцяю стаю, *бяссрэбранік* гаворыць пра *багацце*, а *хцівы* пра *нішчымніцу* сваю [1, с. 72]; Верасень... Жаданы месяц збору, над садамі лёгкая імгла, госць мой, не насі ў вачах дакору – *многа* мела – *мала* данясла [2, с. 48]; Хоць бы раз закрычала са злосці, зубы сціснуўшы, долю кляла: Я чакала *каханага* ў госці, *З некаханым* у лета ішла [2, с. 22], Чужой бядзе дапамагу, мая яшчэ, напэўна, прыйдзе, бо не бяда, – калі магу *любіць*, дзе трэба – *ненавідзець!* [4, с. 53]; Жыццё не вывернеш пальчаткай, дарма гуляць з ім у любосць, – *канец* ужо ў самым *пачатку*, і баранюся тым, што ёсць [4, с. 72] і інш.

Такім чынам, антонімы служаць сродкам вобразнасці, выкарыстоўваюцца для стварэння разнастайных стылістычных фігур, для ўзбагачэння мовы твораў аўтара.

Літаратура

1. Баравікова, Р. Каханне: Лірыка / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 174 с.
2. Баравікова, Р. Такое кароткае лета: Лірыка / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 111 с.
3. Баравікова, Р. Слухаю сэрца: Вершы і паэмы / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1978. – 96 с.
4. Баравікова, Р. Адгукнуся голасам жалейкі: Вершы / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 95 с.
5. Баравікова, Р. Пад небам першага спаткання: Лірыка / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 174 с.
6. Баравікова, Р. Люстэрка для самотнай: Вершы, пераклады і драматычная паэма / Р. Баравікова. – Мінск: Маст. літ., 1992. – 206 с.